

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 2.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.2.30>

УДК 657.6:338.5

V. V. Bobyl,

д. е. н., професор, Український державний університет науки і технологій

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7306-3905>

K. O. Sorokin,

аспірант, Український державний університет науки і технологій

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-9732-8448>

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

V. Bobyl,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Ukrainian State University of Science and Technologies

K. Sorokin,

Postgraduate student, Ukrainian State University of Science and Technologies

THE IMPACT OF MARTIAL LAW ON THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN UKRAINE

У статті розглядається вплив воєнного стану на розвиток підприємницької діяльності в Україні. Аналізуються основні виклики, з якими стикається вітчизняний бізнес в умовах воєнного часу, зокрема руйнування інфраструктури, нестача кадрів, значне зниження платоспроможності

населення та проблеми з логістикою. Визначаються державні заходи підтримки підприємств України: фінансова підтримка та кредитування; податкові стимули та спрощення регуляцій; програми збереження зайнятості; відновлення та релокація бізнесу; зовнішньоекономічна підтримка та міжнародне співробітництво. Особливу увагу приділено тим видам підприємницької діяльності, які після скасування воєнного стану можуть стати найбільш прибутковими. Висновки підкреслюють важливість стійкості підприємництва та необхідність подальших реформ для забезпечення економічної стабільності України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

The article examines the impact of martial law on the development of entrepreneurial activity in Ukraine. It analyzes the key challenges faced by domestic businesses during wartime, including infrastructure destruction, labor shortages, a significant decline in consumer purchasing power, and logistical difficulties. The study identifies government support measures for Ukrainian enterprises, such as financial assistance and lending, tax incentives and regulatory simplifications, employment retention programs, business recovery and relocation initiatives, as well as foreign economic support and international cooperation. Special attention is given to types of entrepreneurial activities that may become the most profitable after the cancellation of martial law.

The wartime period has forced Ukrainian businesses to rapidly adapt to new economic realities. Companies are actively implementing digitalization, automation, and innovative approaches to maintain efficiency despite constraints. Relocation of production facilities to safer regions, diversification of supply chains, and the search for new markets have become key strategies for survival. At the same time, small and medium-sized enterprises play a crucial role in economic recovery, as they are the backbone of the national economy.

The resilience of Ukrainian businesses is demonstrated by their ability to adapt to extreme conditions, such as disruptions in logistics and energy supply. Many enterprises have switched to remote work models and adopted flexible business strategies to mitigate risks. The state, in turn, continues to develop

economic policies aimed at fostering entrepreneurship, ensuring transparent business regulations, and encouraging innovation. The support of international partners and the attraction of foreign investments will be decisive factors for Ukraine's sustainable economic recovery. Further development of industrial and technological sectors, the expansion of export opportunities, and the creation of competitive advantages will determine the future trajectory of Ukrainian entrepreneurship in the post-war period.

Ключові слова: *воєнний стан, підприємницька діяльність, державна допомога, ризику.*

Keywords: *martial law, entrepreneurial activity, state support, risks.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В Україні ведення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану стикається з безпрецедентними викликами. Військові дії, руйнування інфраструктури, логістичні обмеження, втрата трудових ресурсів та зниження платоспроможності населення суттєво впливають на економічну активність бізнесу.

У цьому контексті важливо дослідити, як саме воєнний стан впливає на функціонування підприємницького сектору, які механізми адаптації застосовують підприємці та які заходи державної підтримки сприяють збереженню і розвитку бізнесу. Вивчення цих аспектів є актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору, оскільки результати дослідження можуть стати основою для розробки ефективних стратегій подолання кризи, стимулювання економічної активності та відновлення підприємницького середовища в післявоєнний період.

Дослідження цієї проблематики також має важливе значення для формування дієвої політики державної підтримки бізнесу, удосконалення податкового, фінансового та правового регулювання в умовах надзвичайних ситуацій, а також розробки рекомендацій для підприємців щодо адаптації їх діяльності до кризових умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Значну увагу проблемам розвитку підприємницької діяльності України, у тому числі в період воєнного стану, приділяли в своїх дослідженнях такі науковці, як Більовська О., Майстро Р. [1], Василець Н. [2], Гонтарева І., Євтушенко В., Михайленко Д. [3], Дикань В., Фролова Н. [4], Казак О., Сулима М. [5], Кривов'язюк І., Кухарук Н. [6], Мельник Т. [7], Мірошник Р., Прокоп'єва У. [8], Сачинська Л. [9], Судак Г., Скидан О., Швець Т. [10], Черниш О., Курилюк Ю., Коломієць В., Томчук-Пономаренко Н., Савчук А [11]. Незважаючи на значну кількість робіт з цього питання, доцільно продовжувати подальші дослідження, які спрямовані на пошуки шляхів підтримки та розвитку підприємництва в Україні в кризових умовах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження впливу воєнного стану на розвиток підприємницької діяльності в Україні та заходів державної підтримки втчизняних підприємств в кризових умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Повномасштабна агресія росії суттєво вплинула на економіку України, призвівши до одного з найбільшого падіннь ВВП в історії країни. У 2022 році реальний ВВП знизився на 29,1 %, що повернуло економіку до рівня початку 2000-х років. Попри це, падіння виявилось меншим, ніж прогнозувалося, завдяки адаптивності бізнесу та стабільності енергетичної інфраструктури.

Отже, бізнес України пережив кілька етапів еволюції та адаптації до умов воєнного стану. Багато підприємців були змушені евакуюватися з небезпечних регіонів або припинити свою діяльність. Однак, навіть підприємці, які знаходяться далеко від лінії фронту, стикалися з такими серйозними проблемами, як зниження попиту на продукцію та послуги.

За даними опитування Європейської Бізнес Асоціації, проведеного серед 90 підприємців у 2023 році, найбільшими проблемами бізнесу на той час були [12]:

- низька купівельна спроможність українців - 57%;

- нестача фінансування та доступу до кредитування - 31%;
- брак кваліфікованих фахівців і проблеми з бронюванням співробітників від мобілізації (28%).

При цьому 34% опитаних підприємців скоротили географію діяльності, 18% перейшли на дистанційний режим роботи, а 15% респондентів вдалися до закриття частини своїх представництв [12].

За даними цього опитування, тільки 6% підприємців не зазнали жодної шкоди, хоча ще у жовтні 2023 року без втрат працювали 10% [12].

Інше опитування, яке було проведено також у 2023 році Advanter Group, серед 753 респондентів, виявило додаткові проблеми бізнесу, а саме [13]:

- непередбачуваність ситуації в Україні та на внутрішньому ринку — 46,9% респондентів.
- непередбачувані дії держави, що можуть погіршити стан бізнесу — 42,8%.
- відсутність достатнього капіталу — 37,5%.

Попри численні проблеми, український бізнес продовжує розвиватися. За даними Опендатабот, у 2023 році було зареєстровано 31 477 ФОПів, що стало рекордною кількістю за останні три роки. У першому півріччі 2023 року було відкрито майже 134 тис. нових підприємств, що складає 70% від загальної кількості відкритих підприємств за весь 2022 рік [14].

Серед найбільш затребуваних сфер для відкриття нових бізнесів у першій половині 2023 року лідирує [14]:

- роздрібна торгівля — 28,7% від усіх нових підприємців.
- комп'ютерне програмування та консультування — 8,9% нових підприємців.
- надання інших індивідуальних послуг — 6,5% нових підприємців.

У відповідь на економічні виклики, спричинені війною, держава впровадила низку заходів для підтримки підприємництва, спрямованих на збереження бізнес-активності, відновлення виробництва та адаптацію економіки до кризових умов. Основні інструменти підтримки підприємств включають фінансову підтримку та кредитування; податкові стимули та спрощення регуляцій; програми збереження зайнятості; відновлення та

релокація бізнесу; зовнішньоекономічну підтримка та міжнародне співробітництво (див. табл. 1)

Таблиця 1. Державні заходи підтримки вітчизняних підприємств в умовах воєнного стану

Назва	Характеристика
Фінансова підтримка та кредитування	
Програма «Доступні кредити 5-7-9%»	надання пільгового фінансування для бізнесу з частковою компенсацією процентної ставки
Гранти для бізнесу («Робота»)	фінансова підтримка для започаткування та розвитку власної справи, особливо у сферах виробництва, переробки та агросектору
Кредитні канікули	тимчасове зменшення або відтермінування виплат за кредитами для підприємців, що постраждали від воєнних дій
Податкові стимули та спрощення регуляцій	
Зниження податкового навантаження	можливість сплати єдиного податку для малого бізнесу за ставкою 2% від обороту
Скасування або зменшення штрафів	пом'якшення санкцій за несвоєчасну сплату податків та звітність
Програма «Дія.City»	спеціальний податковий режим для ІТ-бізнесу, що сприяє збереженню високотехнологічних компаній в Україні
Програми збереження зайнятості	
Компенсація за працевлаштування ВПО	роботодавці отримують фінансову допомогу за наймання внутрішньо переміщених осіб.
Гранти на навчання та перекваліфікацію	ініціативи для підвищення кваліфікації працівників та сприяння їхньому працевлаштуванню.
Відновлення та релокація бізнесу	
Програма релокації підприємств	підтримка бізнесу, що змушений переміщувати виробництво із зони бойових дій у більш безпечні регіони.
Пільгова оренда державного та комунального майна	сприяння розміщенню підприємств у нових регіонах
Субсидії на відновлення виробничих потужностей	допомога підприємствам, що зазнали руйнувань через бойові дії
Зовнішньоекономічна підтримка та міжнародне співробітництво	
Експортно-кредитне агентство (ЕКА)	фінансова та страхова підтримка експортерів України
Грантові програми від міжнародних організацій (USAID, ЄБРР)	фінансова та технічна допомога для відновлення підприємницької діяльності
Спрощення експортних процедур	зниження бюрократичних бар'єрів для українських компаній, що працюють на зовнішніх ринках

Як видно з таблиці 1, в умовах воєнного стану уряд України запровадив комплексну систему заходів для підтримки підприємництва. Фінансова

допомога, податкові стимули, державні програми збереження зайнятості, релокація бізнесу та міжнародна підтримка є ключовими механізмами, які допомагають підприємцям адаптуватися до кризових умов і сприяють економічній стабільності країни.

Після завершення воєнного стану в Україні найбільш прибутковими можуть стати види підприємницької діяльності, які здатні скористатися економічним відновленням і зростанням попиту, а саме:

1. Інформаційні технології (ІТ). Програмування, розробка програмного забезпечення, кібербезпека — ІТ-сектор в Україні продовжує розвиватися навіть під час війни, і після її завершення, враховуючи високий рівень освіти та кваліфікації українських спеціалістів, цей сектор може стати одним з найприбутковіших.

2. Сільське господарство. В Україні значний потенціал для розвитку аграрної сфери, включаючи вирощування сільськогосподарських культур, виробництво органічної продукції, переробку сільськогосподарських продуктів. Особливо перспективними можуть бути інвестиції в нові технології для агробізнесу (наприклад, інноваційні методи обробки землі).

3. Будівництво та відновлення інфраструктури. Після завершення воєнного стану економіка України потребуватиме відновлення, зокрема будівництва житла, інфраструктури та комерційних об'єктів.

4. Фармацевтика та медичне обладнання. Пандемія та війна довели важливість медицини та фармацевтики. Отже, завершення воєнного стану попит на медичні послуги та товари може залишитися високим. Виробництво медичного обладнання, фармацевтичні компанії, а також сервісні компанії для обслуговування медичних установ зможуть отримувати значний прибуток.

5. Енергетика та відновлювальні джерела енергії. Після завершення військових дій буде потреба в модернізації енергетичної інфраструктури України. Відновлювальні джерела енергії - сонячна та вітрова енергетика -

мають великий потенціал у зв'язку з прагненням до енергетичної незалежності та сталого розвитку.

6. Транспорт і логістика. Логістика та транспортний сектор в Україні будуть відігравати важливу роль у відновленні зв'язків з Європою та іншими ринками. Підприємства в цій сфері можуть стати успішними через зростання попиту на перевезення вантажів і людей як всередині країни, так і за кордон.

7. Туризм. Після завершення конфлікту та стабілізації ситуації сектор туризму, ймовірно, відновить свою популярність. Внутрішній туризм та привабливість для міжнародних туристів можуть призвести до зростання цього сегмента. Відновлення історичних та культурних об'єктів може стати важливим напрямом для розвитку підприємництва.

8. Електронна комерція. Інтернет-торгівля продовжує зростати навіть під час війни, і після її завершення вона матиме ще більше можливостей для розширення. Підприємства, що надають послуги доставки та онлайн-продажу, мають великий попит завдяки постійно зростаючим змінам у споживчих звичках.

9. Фінансові послуги та технології. Інвестиції в фінансові технології (fintech), онлайн-банкінг, криптовалюти та інші інноваційні фінансові послуги можуть бути ефективними після завершення воєнного стану. Підприємці зможуть більше довіряти інноваційним фінансовим платформам, що дозволить розвивати цей сектор.

Отже, найбільш прибуткові види підприємницької діяльності після завершення воєнного стану в Україні залежатимуть від ряду факторів, а саме: темпи відновлення економіки, рівень державної підтримки, розмір міжнародних інвестицій та напрямки змін споживчих звичок. Відновлення та адаптація до нових умов будуть вимагати значних зусиль підприємств, проте найбільш прибутковими стануть сфери, що пов'язані з інноваціями, відновленням інфраструктури та енергетичною ефективністю.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Підприємницька діяльність в Україні в умовах воєнного стану демонструє

вважаючи стійкість та адаптивність. Відновлення ділової активності свідчать про те, що економіка України поступово відновлюється. Однак для стабільного розвитку країни необхідно вирішити проблеми фінансування, кадрового дефіциту та покращити доступ до ринків для малих і середніх підприємств.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі охоплюють дослідження довгострокових наслідків воєнного стану для підприємницької діяльності в Україні, зокрема змін у законодавчому регулюванні, доступі до фінансування, інвестиційному кліматі та адаптації бізнес-моделей до кризових умов. Важливим напрямом є аналіз ефективності державної підтримки бізнесу та механізмів відновлення економічної активності після завершення воєнного стану. Крім того, актуальним залишається вивчення досвіду інших країн у подібних умовах та можливості його застосування в Україні.

Література

1. Більовська О., Майстро Р. Особливості підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні. Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Економічні науки. 2023. № 2. С. 50-54. <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2023.2.50>.
2. Василюк Н. М. (2022). Сучасні імперативи розвитку підприємницької діяльності. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*, (3). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-3-04-01>
3. Гондарева І. В., Євтушенко, В. А., Михайленко, Д. Г. (2023). Особливості розвитку підприємництва в умовах військових дій та повоєнного відновлення України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*, (7). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-03-04>

4. Дикань В., Фролова Н. (2022). Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний стан. *Економіка та суспільство*, (38). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>
5. Казак О. О., Сулима М. О. Трансформація бізнесу в Україні за рік війни. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2023. № 1(11). С. 140-150. <https://doi.org/10.32750/2023-0111>.
6. Кривов'язюк І. В, Кухарук Н. В. Розвиток підприємницької діяльності в Україні та її регіонах. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. Випуск 3 (14) 2018. С. 82-87.
7. Мельник Т. (2023). Український бізнес в умовах війни: сучасний стан, проблеми та шляхи їх вирішення. *Journal of Innovations and Sustainability*, 7(3), 07. <https://doi.org/10.51599/is.2023.07.03.07>.
8. Мірошник Р. О., Прокоп'єва У. О. Розвиток малого і середнього бізнесу в Україні: проблеми і перспективи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління». 2020. Т. 4. № 1. С. 63-71
9. Сачинська Л. Сучасний стан та проблеми розвитку підприємництва в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету* 2023. № 3. С. 45-48.
10. Sudak, G., Skydan, O., & Shvets, T. (2017). Entrepreneurship in Ukraine: problems and prospects for development. *Scientific Horizons*, 20(2), 84-90.
11. Черниш О., Курилюк Ю., Коломієць В., Томчук-Пономаренко Н., Савчук А. Стратегічні пріоритети розвитку економіки України в умовах воєнного часу: відповідь на сучасні виклики. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2023. № 3 (50). С. 282-297. <https://doi.org/10.55643/fcaptr.3.50.2023.4079>.
12. МСБ продовжують виплачувати зарплати та підтримувати ЗСУ попри зростання фінансових втрат. Офіційний сайт Європейської бізнес асоціації. URL: <https://eba.com.ua/msb-prodovzhuyut-vyplachuvaty-zarplaty-ta-pidtrymuvaty-zsupopry-zrostannya-finansovyh-vtrat>.

13. Дослідження стану бізнесу в Україні (червень 2023 р.). URL: <https://drive.google.com/file/d/1X4e53R9UZs7IuXwAyPyOxrrAhhNy5rkL/view>.

14. Українці у червні відкрили рекордну кількість ФОПів за останні три роки. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/fop-record-2023>.

References

1. Bil'ovs'ka, O. and Majstro, R. (2023), “Features of business activity under the conditions of martial law in Ukraine”, *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu «Kharkivs'kyj politekhnichnyj instytut»*. *Ekonomichni nauky*, vol. 2, pp. 50-54. <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2023.2.50>.

2. Vasylets', N.M. (2022), “Modern imperatives for the development of entrepreneurial activity”, *Problemy suchasnykh transformatsij. Serii: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 3. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-3-04-01>

3. Hontareva, I.V. Yevtushenko, V.A. and Mykhajlenko, D.H. (2023), “Some peculiarities of the entrepreneurship development at the conditions of military aggression and post-war reconstruction of Ukraine”, *Problemy suchasnykh transformatsij. Serii: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 7. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-03-04>

4. Dykan', V. and Frolova, N. (2022), “Directions and tools of state support for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine during wartime”, *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 38. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>

5. Kazak, O.O. and Sulyma, M.O. (2023), “Business transformation in Ukraine during the year of war”, *Yevropejs'kyj naukovyj zhurnal ekonomichnykh ta finansovykh innovatsij*, vol. 1 (11), pp. 140-150. <https://doi.org/10.32750/2023-0111>.

6. Kryvov'iaziuk, I.V. and Kukharuk, N.V. (2018), “Development of entrepreneurship in Ukraine and its regions”, *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 3 (14), pp. 82-87.

7. Mel'nyk, T. (2023), "Ukrainian business under conditions of war: current state, challenges and the ways to solve them", *Journal of Innovations and Sustainability*, vol. 7 (3), no. 07. <https://doi.org/10.51599/is.2023.07.03.07>.

8. Miroshnyk, R.O. and Prokop'ieva, U.O. (2020), "Development of small and medium-sized businesses in Ukraine: problems and prospects", *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politehnika»*. Seriiia «Problemy ekonomiky ta upravlinnia», vol. 4, no. 1, pp. 63-71.

9. Sachyns'ka, L. (2023), "Current state and problems of entrepreneurship development in Ukraine", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 3, pp. 45-48.

10. Sudak, G. Skydan, O. and Shvets, T. (2017), "Entrepreneurship in Ukraine: problems and prospects for development", *Scientific Horizons*, vol. 20 (2), pp. 84-90.

11. Chernysh, O. Kuryliuk, Yu. Kolomiets', V. Tomchuk-Ponomarenko, N. and Savchuk, A. (2023), "Strategic priorities for the development of Ukraine's economy in wartime conditions: a response to modern challenges", *Finansovo-kredytna diial'nist': problemy teorii ta praktyky*, vol. 3 (50), pp. 282-297. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.50.2023.4079>.

12. EBA (2023), "SMEs continue to pay salaries and support the Armed Forces of Ukraine despite increasing financial losses", available at: <https://eba.com.ua/msb-prodovzhuyut-vyplachuvaty-zarplaty-ta-pidtrymuvaty-zsupopry-zrostannya-finansovyh-vtrat> (Accessed 25 Jan 2025).

13. Advanter Group (2023), "Study of the state of business in Ukraine (June 2023)", available at: <https://drive.google.com/file/d/1X4e53R9UZs7IuXwAyPyOxrrAhhNy5rkL/view> (Accessed 25 Jan 2025).

14. Opendatabot (2023), "Ukrainians opened a record number of individual entrepreneurs in June over the past three years", available at: <https://opendatabot.ua/analytics/fop-record-2023> (Accessed 25 Jan 2025).

Стаття надійшла до редакції 09.02.2025 р.